

**УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
СА СЕДИШТЕМ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ**

**РАДОН И ТОРОН У ВАЗДУХУ ЗАТВОРЕНИХ
ПРОСТОРИЈА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ:
КОРЕЛАЦИЈА И МАПЕ РИЗИКА**

др Љиљана Гулан

Академска мисао, Београд
Природно-математички факултет у Приштини
Косовска Митровица, 2015

Др Љиљана Гулан

**„РАДОН И ТОРОН У ВАЗДУХУ ЗАТВОРЕНИХ ПРОСТОРИЈА НА
КОСОВУ И МЕТОХИЈИ: КОРЕЛАЦИЈА И МАПЕ РИЗИКА“**

Рецензенти

Др Драгослав Никезић, редовни професор
Природно-математички факултет, Универзитет у Крагујевцу

Др Гордана Милић, ванредни професор
Природно-математички факултет, Универзитет у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици

Др Биљана Миленковић, научни сарадник, Институт за физику
Природно-математички факултет, Универзитет у Крагујевцу

Одлуком Наставно-научног већа Природно-математичког факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици бр.61/3 од 10.06.2015 одобрено за штампу

Издавачи

Академска мисао, Београд
Природно-математички факултет у Приштини

Штампа

Академска мисао, Београд

Тираж 50 примерака

ИСБН 978-86-7466-549-7

Монографија је урађена у оквиру пројекта ИИИ41028 Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

НАПОМЕНА: Фотокопирање или умножавање на било који начин или поновно објављивање ове књиге у целини или у деловима није дозвољено без претходне изричите сагласности и писменог одобрења издавача.

ПРЕДГОВОР

Пред Вама је монографија настала као резултат вишегодишњег истраживања концентрације племенитог гаса радона у ваздуху затворених просторија на Косову и Метохији. Монографија се бави проценом излагања становништва изотопима радона и испитивањем корелације међу њима. Важан део у монографији заузима мапа ризика од радона за подручје Косова и Метохије, која припада Европском атласу мапа радона од 2011 године. Изузетан научни допринос овог значајног и још увек актуелног међународног подухвата огледа се у спознаји и идентификацији природне радиоактивности у животној средини која нас окружује.

Монографија је прилагођена читалачкој публици заинтересованој за радиоактивни гас радон - значајан са радиолошке тачке гледишта, јер је примаран контаминант животног простора. Намењена је и студентима физике као додатна литература за предмете основних и мастер академских студија: Експерименталне методе у физици и Савремена експериментална физика.

Овом приликом се посебно захваљујем рецензентима: проф. др. Драгославу Никеџићу, др Гордани Милић, ванредном професору и др Биљани Миленковић, научном сараднику на врло корисним сугестијама и саветима који су допринели садашњем изгледу монографије. Такође, изражавам велику захвалност др Зори С. Жунић, вишем научном сараднику ИИИ „Винча“ на предусретљивости и несебичном ангажовању у циљу остварења међународне сарадње са научним институтима у Италији, Јапану, Индији и Шведској.

Михаилу, Јани и Јовану

Садржај

1. Увод.....	1
2. Радон у природи.....	4
2.1 Радон и торон	7
2.1.1 Физичке и хемијске особине.....	7
2.1.2 Извори радона	7
2.1.3 Еманација.....	8
2.1.4 Транспорт.....	11
2.1.5 Понашање у атмосферском ваздуху.....	14
2.2 Радон и торон у затвореним просторијама	16
2.2.1 Фактори који утичу на концентрацију радона у затвореним просторијама.....	17
2.2.2 Расподела радона и торона у објектима.....	22
2.2.3 Потомци из распада радона и торона.....	24
2.2.4 Равнотежне еквивалентне концентрације.....	28
2.2.5 Равнотежни фактори.....	28
2.2.6 РАЕС, слободна и припојена фракција	29
2.3 Излагање радону, торону и њиховим потомцима.....	31
2.3.1 Инхалација и ингестија.....	32
3. Методе мерења и детекције радона.....	35
3.1 Активна (алфа-спектрометријска) метода.....	35
3.2 Пасивна интеграциона метода мерења траг детекторима.....	37
4. Концентрације радона и торона на Косову и Метохији.....	40

4.1	Концентрације радона измерене CR-39 (RSKS) детекторима.....	42
4.2	Концентрације радона измерене CR-39 Gammadata детекторима	50
4.3	Концентрације радона и торона измерене CR-39 (RADUET) детекторима	53
4.4	Поређење са резултатима мерења радона у другим земљама света	61
4.5	Поређење са резултатима мерења торона у другим земљама света	64
4.6	Равнотежне еквивалентне концентрације радона и торона измерене LR115 (DTPS/DRPS) детекторима.....	65
5.	Процена дозе од радона, торона и њихових потомака	73
5.1	Годишња ефективна доза услед излагања радону и његовим потомцима	73
5.2	Годишња ефективна доза услед излагања торону и његовим потомцима	78
6.	Корелациона анализа.....	81
6.1	Корелација између измерених концентрација различитим врстама детектора.....	81
6.2	Корелација између изотопа радона	84
7.	Мапе ризика.....	86
7.1	Мапа ризика од радона.....	88
7.2	Мапа ризика од торона.....	90
8.	Закључак	93
	Референце	95

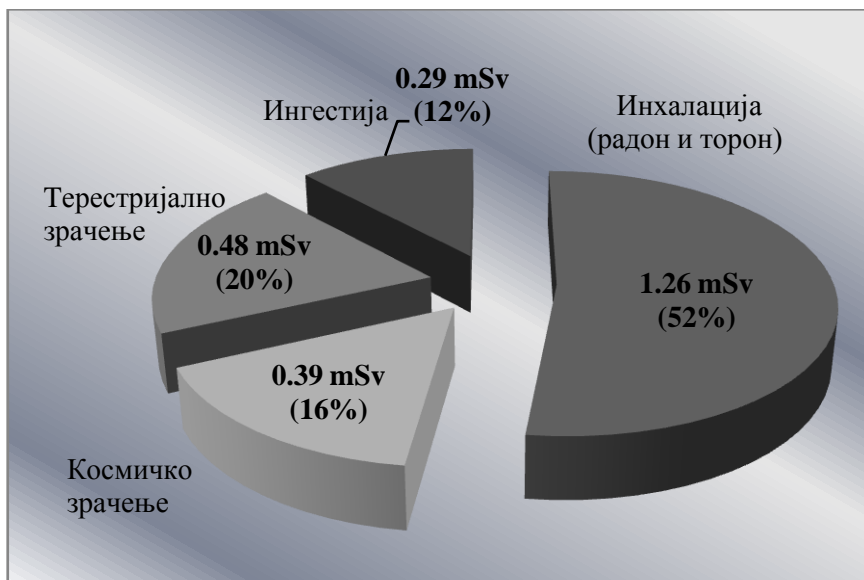
1. Увод

Живи свет на Земљи је перманентно изложен изворима јонизујућег зрачења. Зрачење примордијалних (терестријалних) радионуклида ^{238}U , ^{232}Th и ^{40}K које потиче из стена и минерала Земље чини доминантну компоненту природног зрачења. Садржај ових радионуклида у земљишту одређен је геолошком структуром посматране области. Око 15% природног зрачења чини космичко зрачење и зрачење космогених радионуклида који настају непрекидним интеракцијама космичког зрачења са елементима у горњим слојевима Земљине атмосфере. Интензитет космичког зрачења најмањи је на екватору, а расте с приближавањем магнетним половима Земље.

У природи су присутни и вештачки извори јонизујућег зрачења као резултат људских активности. То су углавном фисиони продукти који су путем хаварија у реакторима нуклеарних електрана и проба нуклеарног оружја доспели у животну средину. Најзначајнији акцидент на нуклеарном реактору догодио се 1986. године у Чернобилу (Украјина), када је радиоактивним ^{137}Cs значајно контаминирана и наша земља. Недавни акцидент у Фукушими (Јапан) 2011. године није проузроковао значајну контаминацију северне хемисфере радиоактивним материјалом.

Истраживања спроведена у свету последњих деценија указују да више од 2/3 укупне годишње дозе коју прими становништво потиче од природних извора зрачења [UNSCEAR, 2008]. На слици 1.1 приказан је релативан допринос природних извора зрачења годишњој ефективној дози. Примљена доза зависи од миграције радионуклида у животној средини кроз ланце исхране, од контаминације посматране области, као и од животних навика становништва. По оцени Научног комитета за ефекте атомског зрачења (United Nations Scientific Committee on the Effects of

Atomic Radiation, UNSCEAR) више од 1/2 укупне дозе од природних извора зрачења потиче од инхалације радона, торона и њихових краткоживећих потомака. Светска здравствена организација (World Health Organization, WHO) означила га је као хумани канцерогени агенс.

Слика 1.1 Релативан допринос природних извора зрачења годишњој ефективној дози [UNSCEAR, 2008]

Радон ^{222}Rn је једини гасовити производ распада у радиоактивном низу ^{238}U , који настаје непосредним распадом радијума ^{226}Ra . Земљиште и стене богате радијумом су најјачи извори радона. Концентрација радона на отвореном простору је углавном мања од 10 Bq m^{-3} [UNSCEAR, 2006]. Међутим, радон је примарни контаминант животног простора, јер услед своје изразите мобилности, значајне концентрације достиже у атмосфери затворених просторија. У затвореним просторијама услед нагомилавања и смањене вентилације, концентрација радона може достићи неколико стотина Bq m^{-3} и више. Поред значаја за сврхе здравствене заштите, мерења радона налазе широку примену у геологији за проспекцију